

DE SPELLINGREGELS VAN HET TILBURGS DIALECT

Een verantwoording door Wil Sterenborg

Tilburg 2009
© 2009 Wil Sterenborg & Stichting Cultureel Brabant



Taal

Het meest gebruikte communicatiemiddel is taal. Oorspronkelijk werd het alleen mondeling toegepast, naast de andere manieren waarop mensen elkaar de nodige tekens gaven. Op zeker moment is iemand op het idee gekomen om, ter overbrugging van de gehoors- respectievelijk gezichtsafstand, tekens te zetten in bijvoorbeeld het zand of een boom. Geleidelijk aan sprak men tekens af, zoals de hiërogliefen. Heel wat later probeerde men voor de onderscheiden spraakklanken afzonderlijke tekens te gebruiken; dat waren nog geen letters, maar syllaben (lettergrepen), waarin de klinkers ontbraken.

Het Fenicische schrift bevatte 22 medeklinkers en wordt beschouwd als de basis van ons hedendaagse schrift. Daaruit ontwikkelden zich de Griekse letters (naar de eerste twee, alpha en bèta, alfabet genoemd), waaruit het Latijnse alfabet voortkwam, dat ook het onze werd.

Naargelang de mens zich meer ontwikkelde, leerde hij ook de kunst van het schrijven en lezen; via het onderwijs geraakte bijna iedereen zo ver dat hij zich op papier wist uit te drukken. Maar eer het zo ver was, ontstonden er problemen. In de Nederlanden bijvoorbeeld spraken niet allen dezelfde taal: er werd Hollands gesproken, Brabants, Gelders, Fries, Limburgs, Vlaams, enzovoort. Dat kwam erop neer dat een bepaald woord op papier meer vormen kreeg. Zo kende het woord nochtans een paar eeuwen geleden onder andere de volgende varianten: nochtan, nochtanne, nachtan, nochtans, nochtant, nochtants, nochtantes, nogdan, nogtans, nogthands en nodan. Iedereen die schreef, maakte er het zijne van: men ging af op wat men meende uit te spreken. De lezer stond daardoor vaak voor moeilijkheden.

Spelling

Geen wonder dat er in de loop van de zestiende eeuw, vooral ten gevolge van de verspreiding van de drukkunst, actie ondernomen werd om de schrijftaal aan regels te binden. Vooral in cultuurcentra als Amsterdam, Brugge en Gent werden pogingen ondernomen om uniformiteit in de geschreven taal te bevorderen. Toch duurde het nog tot 1804 voordat de overheid ingreep: een ontwerp van Siegenbeek werd door het Staatsbewind officieel ingevoerd. Uiteraard was dit systeem voor verbetering vatbaar; in 1865 werd overgeschakeld op de spelling-De Vries & Te Winkel. Ook deze werd in de jaren dertig van de vorige eeuw weer bijgeschaafd. Na veel overleg werd in 1947 de Spellingwet uitgevaardigd; die stelde vast dat we voortaan de spelling-De Vries & Te Winkel zouden schrijven, met inachtneming van enkele wijzigingen. Er verscheen een Woordenlijst (het zogenaamde 'Groene boekje'), die van 1955 tot nu toe (2009) onze leidraad was. Duidelijk is wel dat schriftelijke communicatie niet mogelijk is zonder afspraken over de schrijfwijze.

Dialecten

Naast de Standaardtaal (vaak ABN genoemd) spreken de meeste landgenoten een dialect, dat in allerlei opzichten van die Standaardtaal kan afwijken, maar desalniettemin ook een volwaardige taal is. Het Standaardnederlands is indertijd voortgekomen uit Hollands dialect met vooral Brabantse invloeden. Dialecten zijn allemaal ouder dan de Standaardtaal. Onderling vertonen dialecten overeenkomsten, maar uiteraard ook verschillen, op grond waarvan ze worden ingedeeld onder andere in Brabantse, Limburgse, Zeeuwse, Gelderse, Saksische. Door de vele verschillen is het er nooit van gekomen een spelsysteem te ontwerpen voor alle Nederlandse dialecten, naast dat van de Standaardtaal. Een groot probleem -- dat ondervinden vooral allochtonen -- is het tekort aan letters. In bijvoorbeeld 'lepelrek' staan drie e's, die echter alledrie verschillend klinken; de o's van 'bok' en 'hok' zijn niet hetzelfde, al wordt het verschil door veel ABN-sprekers verwaarloosd; in 'zakken' klinkt een andere 'k' dan in 'zakdoek'. Daartegenover schrijven we bepaalde klanken op verschillende manieren: de laatste letter van 'bont' klinkt precies zoals die van 'bond'; de klinker van 'piek' klinkt als die in 'pikant'. Zo zijn er voor een schrijver kansen te over om in de fout te gaan. Ons spelsysteem berust op een conglomeraat van afspraken.

Dialectspelling

Willen we een van de Standaardtaal afwijkende taal, een dialect, op papier zetten, dan schieten de spellingregels van die Standaardtaal tekort. Het is niettemin wenselijk dat een dialectschrijver zich bedient van een gereguleerd systeem, en niet lukraak te werk gaat.

Bij het ontwerpen van een systeem leveren de klinkers de meeste moeilijkheden op, met name omdat sommige ervan in de Standaardtaal, tenzij in sommige leenwoorden, niet of schaars voorkomen, bijvoorbeeld de **ö** van *töntje*, de **ao** van *haos*, de **èè** van *klèèn* en de **èù** van *mèùs*. In zulke gevallen moeten letters gecombineerd worden of van diakritische tekens voorzien.

Uitgangspunt voor een dialectspelling moet de herkenbaarheid voor de Nederlandse lezer zijn.

Omdat iedereen er met behulp van een schrijfmachine of computer gebruik van moet kunnen maken, moet zo min mogelijk afgeweken worden van het courante letterarsenaal. Meer dan voor de Standaardtaal geldt voor een dialectspelling dat **er moet worden weergegeven wat er gehoord wordt**. Wat niet uitgesproken wordt, moet ook niet op papier komen. Het gebruik van een apostrof ter signalering van een afwezige letter is uit den boze; dus *knèèn*, *vustevèul*, *fliesieteere*, *kesjoe* (= caoutchouc), *ketènt*, *petrèt*, et cetera.

Tilburgs

Ter wille van de uniformiteit dient een Tilburgse dialectspelling zo dicht mogelijk te staan bij de Brabantse die in gebruik is in het 'Woordenboek van de Brabantse Dialecten' (WBD), waarin uiteraard ook veel Tilburgs voorkomt. Het systeem van het WBD compleet overnemen is onmogelijk wegens de erin verwerkte tekens voor wetenschappelijk gebruik, die een schrijfmachine mist. **De leesbaarheid wordt verhoogd door voor eenzelfde klank altijd hetzelfde teken te gebruiken.**

KLINKERTABEL VAN HET TILBURGS DIALECT

KORT	a	è	i	o	ò	u	ö	ie	oe	uu	e
	tjan	sjèp	fist	vort	bròk	buts	dörp	bie	doel	kuus	ge
LANG	tak	bles	schip	bot	log	puk	löss	biet	boet	buut	je
	aa	èè	ee	oo	ao	eu	èù	ie	oe	uu	
MET NA-GLIJDER	daas	mèèd	dees	oove	kaol	geut	kèùl	bier	boer	buur	
	taak	blèèr	scheep	boot	loge	peuk	freule	bier	boer	buur	
TWEE-KLANKEN			êe	ôo		êû					
			blêek	dôos		jêûk					
		ei			au		ui				
		ij			ou		tuier				
		weie			blauw						
		wije			kous						

Onder in de vakjes bij KORT en LANG maakt een woord duidelijk dat het Nederlands zich bedient van dezelfde klinkers als het Tilburgs, zij het op een andere wijze weergegeven.

Korte klinkers

Dat zijn de **a**, **è**, **i**, **o**, **ò**, **u**, **ö**, **ie**, **oe**, **uu** en **e**.

Het drietal **ie**, **oe** en **uu** wordt soms lang uitgesproken; zie onder 'lange klinkers'.

Sjwa

De meestvoorkomende korte klinker is de toonloze e (van de), met een vakterm 'sjwa' genoemd. Doordat klinkers van onbeklemtoonde lettergrepen geneigd zijn hun klank te verliezen, ontaarden ze in een sjwa, een klinker zonder klank, zoals in tebak, mesjien, demènt, menister, petrèt, gerdèèn, meziek, bezunder.

Die stomme klinker spellen we met een **e**; ook in het Nederlands wemelt het ervan. Hiervoor de **u** gebruiken is uit den boze, omdat die wèl klank bezit; het verschil is eenvoudig aan te tonen: verrukkeleke, benutte, verdunne, lustege, middelpunteg, stuntelege, truttereger. Ook blijkt de stomme **e** nooit het woordaccent te hebben. Zet het aftakelingsproces naar de stomme **e** zich voort, dan kan dat resulteren in het wegvallen van zo'n lettergreep: knèèn, knaol, sluusie, gròzzie.

Svarabhaktivocaal

Wie woorden als

kalm, welp, wolk, zalf, volg

störm, harp, wèèrk, körf, zörg

normaal uitspreekt, ontkomt er niet aan ook een kort **e**'tje te laten horen tussen de beide laatste medeklinkers. Het gaat om de combinatie van enerzijds een **l** of **r**, en direct daaropvolgend een **m**, **p**, **k**, **f** of **g** (**ch**). Omdat we dat **e**'tje ook in beschaafd Nederlands laten horen, zonder dat het geschreven wordt, hoeven we het in ons dialect evenmin op papier te zetten.

Gaan de bewuste medeklinkers in het Nederlands tot twee lettergrepen behoren (kal-me, wel-pen, wol-ken, enz.) dan is er geen **e**'tje waar te nemen. Maar in ons dialect zeggen we: beèrege, wolleke, halleve, eereger. Tussen de bewuste medeklinkers voegen we dus een duidelijk verstaanbaar **e**'tje in; dat dienen we dan ook te schrijven; het heet 'svarabhaktivocaal'. Het Nederlands voegt ook weleens zo'n klinkertje in, bijvoorbeeld in verkleinwoorden als: wieletje, kannetje, kommetje, dingetje.

Lange klinkers

Lange klinkers worden met twee letters geschreven: **aa**, **èè**, **ee**, **oo**, **ao**, **eu**, **èù**, **ie**, **oe**, **uu**. De laatste drie zijn gewoonlijk kort; ze worden lang uitgesproken als er binnen hetzelfde woord onmiddellijk een **r** volgt, ofwel een **r+e** en eventueel meer letters: bier, boer, buur, diere, zoere, vuure, gierege, boeretoppe, vuureghè; in andere gevallen blijven **ie**, **oe**, en **uu** gewoon kort, ondanks de eropvolgende **r**: ketierke, ongedierte, spierse, hierte, boerke, koerse, schuurke, buurte, duurte, enzovoort.

Werkwoorden gedragen zich wat deze klinkers betreft apart: heeft de stam een lange **ie**, **oe** of **uu**, dan blijft die behouden: miere, miert, mierde, gemierd, boere, boert, boerde, geboerd, duure, duurt, duurde, geduurd.

Het zou te perfectionistisch zijn in de schrijfp praktijk onderscheid te maken tussen lange en korte **ie**'s, **oe**'s en **uu**'s. De dialectspreker heeft er weinig moeite mee; voor de schrijver zou het alleen maar ingewikkelder worden.

Naglijder

Dit fenomeen betreft de korte stomme **e** die optreedt in het kielzog van een scherplange **ee**, **oo** of **eu**. Er is een tijd geweest dat men in de uitspraak het verschil liet horen tussen de scherplange **oo** van koolen bij de groenteboer en de zachtlange van kolen bij de kolenboer. Dat hoorbare verschil liet men ook op papier zien: hoopen (bergen) - hopen (vertrouwen), scheelen (deksels) en schelen (scheelkijkers), teeken (sein) en teken (meervoud van teek). De Spellingwet van 1947 heeft definitief een einde gemaakt aan dit onderscheid in spelling. Desniettemin bleef er in nogal wat dialecten een hoorbaar verschil bestaan tussen woorden met en zonder naglijder. In ons Tilburgs gebruiken we het accent circonflexe om de lezer te waarschuwen: **êe**, **ôo**, **êû**.

Dit mysterieuze klinkertje laat zich met een trucje bewijzen:

- laat uit het woord **hee**get de **g** weg
- wat dan hoorbaar is, is **hee et**
- dat is precies zoals we **hêet** uitspreken.

> Woorden met een êe

bêen, blêek, brêed, dêeg, dêel, êed, êemer, êen, frêet, gêef, hêel, hêes, hêet, kastêel, klêed, lêed, lêek, lêem, lêen, lêest, mêes, prieêel, rêep, schêef, smêeke, spêek, stêen, têeke, têen, vlêes, wêek (bn), wêes, zêem, zwêep, zwêet.

Ook in afleidingen van en samenstellingen met zulke woorden handhaaft zo'n **êe** zijn naglijder (têekes, betêekene, verdêele, nòdêel, òtdêele). Dit geldt niet als de lange klinker in een afleiding of samenstelling zijn lengte prijsgeeft (bridte, gin, hij dilt, stinoove, himmòl, tintje).

Van een naglijder is geen sprake in woorden als steeg, zeeg en preeke. Hun basis is stadig, zedig en prediken; hieruit is de **d** verdwenen; de uitgang -ig (-ik) kwam bij het grondwoord: ze-dig > zeedeg > zee-eg > zeeg.

> Woorden met een ôo

De scherplange **ôo** komt voor in: blôot, bôog, bôom, bôn, bôot, brôod, dôod, dôof, dôop, dôos, drôom, fôoj, genôot, gôoje, grôot, hôog, hôoj, hôop, hôos, klôot, kôoj, kôol (gewas), kôn, kôop, kôot, lôod, lôog, lôok, lôom, lôn, lôos (achtervoegsel), lôover, lôoze, môot, nôod, nôoj, nôot, ôog, ôok, ôom, pôot, rôod, rôof, rôok, rôome, schôof, schôoje, schôn, slôom, slôot, stôom, stôot, strôoj, strôok, strôom, tôoge, tôoje, tôm, tôn, tône, tôovere, vlôoj, vôs, zôo, zôoge.

In afleidingen en samenstellingen met zulke woorden handhaaft de naglijder zich (dôoje, hôoje, hooze, hoope, lôoje, nôodeg, rôoke, tôoverdôs).

Is er bij afleiding of samenstelling sprake van klinkerverkorting, dan vervalt de naglijder (pôot > potje, dôop > dopvont, dôod > dodsprèntje, slôot > slotje, kôop > kopman).

> Woorden met een êû

Alle woorden uit deze beperkte groep hebben een vorm met **o** naast zich, zoals: bêt (bodel), dêût (dok), drêt (droog), gelêt (geloof), hêt (hoot), jêt (jook), knêt (knoop), onnêtzel (onnozel), pêt (pool), rêûke (roken), strêt (stropen), vrêt (wrooken), zêt (zoom).

Klinkerverkorting in afleiding of samenstelling betekent het verdwijnen van de naglijder (drugte, juksel, knupke).

Tweeklanken

De drie echte Nederlandse tweeklanken komen ook in het Tilburgs voor: **ei/ij**, **au/ou** en **ui**. De naam verradt dat er behalve een grondklank, respectievelijk **è**, **ò** en **ö** (zie klinkertabel) nog een korte klank volgt, respectievelijk **ie**, **oe**, **ie**. Van de tweeklank **ei/ij** (è+ie) laat de Tilburger meestal geen tweede klank horen, zodat er geen sprake meer is van een tweeklank: *in wèèneg tèèd wassie et gelèèk kwèèt*.

In de categorie **au/ou** komen veel dubbelvormen voor: vrouw/vraaw, kou/kaaw; de tweede vorm is zonder tweeklank. Het Tilburgs laat de **ui** meestal klinken als éénklank: **èù**: bèùte, stèùver, zèùneg. Verkorte vormen hebben de **ö**: flötje, dömke, snötje.

Onderscheidingstekens

Omdat de **e** dient voor de stomme klinker, moet die van *bed* onderscheiden worden. Dat gebeurt met een accent grave: *wènd*, *spèl*, *mènneke*. Het verlengde hiervan bestaat uit het dubbele teken: **èè**: *stèèrk*, *vèène*, *bekèèke*, *lèève*. Hoewel in de Standaardtaal het onderscheid tussen de **o**'s van bijvoorbeeld *bromtol* aan nivellering onderhevig is, bezit het Tilburgs dialect in dit opzicht

stabiliteit: wij zeggen nog steeds *blompot* (met twee verschillende o's). Ter verlenging van de eerste o schrijven we **oo** (bot, boot); voor de tweede volgen we de landelijke trend: **ao** (bòske, baos). Het verschil tussen de o's mag niet verwaarloosd worden. Let op: *Assie nie rokt, ròktie van de wèès; Dieje rôoje kos et raoje*. Een niet-Nederlandse klinker is die van *freule*; in het Tilburgs komt hij voor, geschreven als **èù**, met accenten om verwarring met de klinker van *neus* te voorkomen. Een korte **èù** we zo: **ö**: *höske, schöfke, böger, zörge*.

Klinkerverkorting

Een lange klinker heeft de neiging kort te worden als er aan het eind van het woord iets wordt toegevoegd. Voorbeelden:

waas	- waspinneke	geut	- gutsteen
pèèrd	- pèrsmòp	jêûk	- juksel
weer	- wirlicht	schèùn	- schönsmesjeerder
hêet	- hits	bier	- bierbèùk
booter	- botram	boer	- boerin
blôot	- blotskòp	buur	- buurvrouw
kaol	- kòlder		

Omdat **verkleinwoorden** gevormd worden met behulp van een achtervoegsel, hebben ze dikwijls een verkorte klinker. Voorbeelden:

kaast	kasje	deur	durke
mèèd	mèdje	knêûp	knupsgat
heer	hirke	dèùf	döfke
stêen	stintje	pepier	pepieke
school	scholtje	toer	toerke
brôod	brojke	muur	muurke
baos	bòske		

Ook **eigennamen** komen in aanmerking voor klinkerverkorting in hun afleidingen:

Beek	Biks	Kees	Kiske
Lôon	Lons	Peer	Pirke
Gôol	Gols	Toon	Tontje
Baol	Bòls	Maos	Mòske
Berdao	Berdaos / Berdòsse		

Bijvoeglijke naamwoorden laten klinkerverkorting toe bij het vormen van de vergrotende of overtreffende trap. Voorbeelden:

klèèn	klènder	klènst	grôot	grotter	grotst
fèèn	fènder	fènst	schôon	schonder	schonst
zwaor	zwòrder	zwòrst	duur	duurder	duurst
hôog	hogger	hogst	brêed	breejer	bridst
gemèèn	gemènder	gemènst	laot	laoter	lòtst

Werkwoordsvormen van de 2^e (gij) en 3^e persoon (hij, zij, het) enkelvoud nemen in de tegenwoordige tijd de lange klinker van de 1^e persoon niet over, maar verkorten die. Voorbeelden:

ik eet - vèèn - koom - lôop - praot - deug - knêûp - slèùp
gij, hij it - vènt - komt - lopt - pròt - dugt - knupt - slöpt

Zo'n lange klinker krimpt niet als hij onmiddellijk gevolgd wordt door een f, g (ch), r, s, w, j.
Voorbeelden:

ik blèèf - schèùf - graof - krèèg - weeg - bèùg - vraog - vèècht
gij / hij blèèft - schèùft - graoft - krèègt - weegt - bèùgt - vraogt - vèècht
ik schèèr - vaor - wèès - lees - blaos - plèùs - haaw - treej
gij / hij schèèrt - vaort - wèèst - leest - blaost - plèùst - haawt - treet

De werkwoorden gaon, staon en slaon behouden in de tegenwoordige tijd enkelvoud ook hun lange klinker; zeen doet dat gedeeltelijk.

Ook in de stamtijden van werkwoorden zien we het verschijnsel klinkerverkorting: deuge > dugde > gedeuge, schreuwe > schruwde > geschruwd, stèute > stötte > gestöt, rêepe > ripte > geript, dōope > dopte > gedopt.

Veelvuldig gaat de vorming van verkleinwoorden van zelfstandige naamwoorden gepaard met de verkorting van de stamklinker: *kaast - kasje, têen - tintje, wèès - wèske, gleuf - glufke, knêûp - knupke, hêùs - höske, bôon - bontje, baon - bòntje, ketier - ketierke, vloer - vloerke, uur - uurke*. Voorwaarde voor een dergelijke klinkerverkorting is wel dat het verkleiningsachtervoegsel (ke, ske, je, tje) onmiddellijk volgt op de lettergreep met de stamklinker: *wèès - wèske, bewèès - bewèske, uur - uurke, halfuur - halfuurke*. Wordt de stamklinkerlettergreep van het achtervoegsel gescheiden, dan vindt er geen verkorting plaats: *kaomer - kaomerke, dèèrm - dèèrmke*; tussen de r en de m van *dèèrm* is immers een niet-geschreven sjwa hoorbaar.

Verkleinwoorden

Van de meeste zelfstandige naamwoorden kunnen verkleinwoorden gevormd worden. Dat gebeurt op verschillende manieren.

I

door achter het grondwoord een verkleiningsachtervoegsel te zetten: -je, -tje, -ke, -eke of -ske.

II

heeft de bewuste lettergreep een lange klinker, dan wordt deze ingekort voordat de verkleiningsuitgang wordt toegevoegd.

III

door de klinker van de bewuste lettergreep te vervangen door een andersoortige alvorens de verkleiningsuitgang toe te voegen.

Specificatie

I

Eindigt het woord op een -d of een -t, dan wordt er -je aan toegevoegd: *endje, indje, rondje, wèndje, vèntje, hartje, houtje*.

Gaat de slot-d over in een -j-, dan wordt het achtervoegsel -ke: *brôojke, draojke*.

Wordt een finale -t voorafgegaan door een -s-, dan ontstaat door een toegevoegd -je de combinatie *stj*; hieruit verdwijnt dan de -t- (evenals in de Nederlandse uitspraak): *bisje, visje, gasje, kasje, kiesje*.

Het achtervoegsel -tje wordt toegevoegd:

- na een oorspronkelijk lange klinker + n of l: *stintje, trèntje, bontje, bòntje, zoltje, zòltje, schòltje*.

Hierbij wordt de lange klinker gewoonlijk ingekort (zie onder II)

- na een stomme –e: waogetje, kussetje, laoketje
- na een -k, -g, -ch of -ng + er: stakkertje, slagertje, lachertje, hangertje, hoewel zulke woorden ook voorkomen met -ke.

Het achtervoegsel -ke treedt op:

- na een klinker, behalve de stomme –e: sneeke, pleeke, treeke, autooke, pindake, milledieke
- na een -w of –j: luwke, wuwke, strôojke, draojke, paojke
- na een -p of een –f: köpke, lèpke, hupke, stuupke, fiepke, schòfke, snufke, wèfke, drèfke
- na een oorspronkelijk lange klinker + m: ròmkke, rèmkke, bumke, zumke, èèremke
- na een -r, tenzij het achtervoegsel -tje zich opdringt: kaomerke, börgerke, braojerke, broederke, paoterke, stèuwerke, trèechterke; soms na een –s: mèske, glòske, viske/visje, vòske/vòsje.

Het achtervoegsel -eke wordt gebruikt:

- na een beklemtoonde korte klinker + l, m, of n: bonneke, tunneke, spulleke, stèlleke, stammeke, hölleke, bölleke, mènneke; kummeke wordt meestal kumke.

Het achtervoegsel -ske doet dienst:

- na -g, -k en –ng: ugske, ruggeske, jungske, hökske, rökske, pakske, bökske. Soms bestaat hier de keuze tussen -eske en -etje, met betekenisverschil.

II

Het bewuste woord moet dus in zijn geaccentueerde lettergreep een lange klinker hebben; deze wordt vervangen door de gelijkkluidende korte: aa > a, èè > è, ee > i, oo > o, ao > ò, eu > u, eü > ö. Achter de verkorte vorm komt dan het verkleiningsachtervoegsel, waarbij rekening moet worden gehouden met de slotmedeklinker. Hier volgt een (verre van volledige) inventarisatie van de op deze wijze ontstane verkleinwoorden.

aa > a

baand	braand	laand	raand	laamp	daas	taas	waas	gaans	kaans
bandje	brandje	landje	randje	lamke lèmke	dasje	tasje	wasje	gansje	kansje
kraans	fezaant	kaant	kraant	plaant	kaast	maast	spraant		
kransje	fezantje	kantje	krantje	plantje	kasje	masje	sprantje		

èè > è

bedrèëf	lèëf	schèëf	vèëf	wèëf	vèèg	dèèk	èèk	lèèk	tèèk
bedrèfke	lèfke	schèfke	vèfke	wèfke	vègske	dèkske	èkske	lèkske	tèkske
bèèl	pèèl	spèèl	stèèl	tèèl	vèèl	wèèl	zèèl	gehèèm	rèèm
bèltje	pèltje	spèltje	stèltje	tèltje	vèltje	wèltje	zèltje	gehèmke	rèmke
blèèn	gerdèèn	lèèn	plèèn	trèèn	wèèn	pèèp	mèèd	tèèd	gèèt
blèntje	gerdèntje	lèntje	plèntje	trèntje	wèntje	pèpke	mèdje	tèdje	gètje

ee > i

beek	streek	steek	streep	heer	keer	leer	peer	pees	Kees
bikske	strikske	stikske	stripke	hirke	kirke	lirke	pirke	piske	Kiske
kêet	spleet	meet	preek	bêen	spêek	dêel	kastêel	prieêel	
kitje	splitje	mitje	prikske	bintje	spikske	diltje	kastiltje	prie-iltje	

oo > o

school	zool	sloop	Toon	toore					
scholtje	zoltje	slopke	Tontje	torretje					
bôog	bôon	lôon	bôot	pôot	slôot	stôot			
bogske	bontje	lontje	botje	potje	slotje	stotje			

ao > ò

naod	zaod	schaof	kraog	laog	maog	vraog	zaog	draok	inmaok
nòdje	zòdje	schòfke	krògske	lògske	mògske	vrògske	zògske	dròkske	inmòkske
haok	kaok	zaok	baol	haol	kenaol	maol	paol	schaol	straol

hòkske	kòkske	zòkske	bòltje	hòltje	knòltje	mòltje	pòltje	schòltje	stròltje
taol	zaol	kraom	naom	raom	baon	haon	kraon	laon	maon
tòltje	zòltje	kròmke	nòmke	ròmke	bòntje	hòntje	kròntje	lòntje	mòntje
traon	vaon	zwaon	aop	raop	schaop	slaop	gevaor	haor	jaor
tròntje	vòntje	zwòntje	òpke	ròpke	schòpke	slòpke	gevòrke	hòrke	jòrke
paor	baos	blaos	gaos	haos	vaos	graot	maot	praot	sòldaot
pòrke	bòske	blòske	gòske	hòske	vòske	gròtje	mòtje	pròtje	sòldòtje

eu > u

dêûk	breuk	spreuk	deur	sjefeur	kleur	steun	geut	zêûm	knêûp
dukske	brukske	sprukske	durke	sjefurke	klurke	stuntje	gutje	zumke	knupke

eu > ö

brèüd	hèüd	gelèüd	krèüd	dèüf	drèüf	kèüf	schèüf	strèüf	klèüf
brödje	hödje	gelödje	krödje	döfke	dröfke	köfke	schöfke	ströfke	klöfke
tèüg	bèük	dèük	krèük	lèük	prèük	strèük	èül	bèül	kèül
tögske	bökske	dökske	krökske	lökske	prökske	strökske	öltje	böltje	költje
rèül	vèül	zèül	schèùm	prèùm	dèùm	tèùn	kèùp	stèùp	hèüs
röltje	völtje	zöltje	schömke	prömke	dömke	töntje	köpke	stöpke	höske
bèüs	lèüs	krèüs	plavèüs	mèüs	flèüt	klèüt	rèüt	snèüt	spèüt
böske	löske	kröske	plavöske	möske	flötje	klötje	rötje	snötje	spötje
beschèüt	sprèüt	tèüt	schèüt						
beschötje	sprötje	tötje	schötje						

III

In tegenstelling tot de procedure onder II, waarbij de duur van een lange klinker ingeperkt wordt, zijn er ook woorden die hun stamklinker (lang of kort) inruilen voor een andersoortige klinker (lang of kort). Ook deze categorie biedt diversiteit.

a/aa > è

man	pan	zak	pak	lamp	tang	slang
mènneke	pènneke	zèkske zakske	pèkske pakske	lemke lamke	tèngske	slèngske
haand	taand	maand	plaank	baank		
hèndje	tèndje	mèndje	plèngske	bèngske		

oe > uu

boek	doek	hoek	koek	broek		
buukske	duukske	huukske	kuukske	bruukske (tènnebruukske)		

oo > u

goot	ôog	bôom	hôop	dôos	rôos	klôot
gutje	ugske	bumke	hupke	duske	ruske	klutje

o > u

ton	kom
tunneke	kummeke kumke

ò > ö

hòk	stòk	kòp	stòp
hökske	stökske	köpke	stöpke

diverse wisselingen

glas	gat	kèènd	blad
glòske	gòtje götje	kiendje	blaojke

Medeklinkers

De herkenbaarheid van dialectspelling wordt bevorderd door de medeklinkers uit de Standaardtaal zoveel mogelijk te gebruiken. Hoewel de korthed van een korte klinker in de dialectspelling niet wordt aangetast als een eropvolgende medeklinker niet verdubbeld wordt, bevordert zo'n dubbele medeklinker na een eenletterige klinker gewoonlijk de leesbaarheid voor de doorsnee-lezer: *ginne, bössem, snoffel, lozzie, vadder, limmenaade, vurreg, rèttereere*.

Een dergelijke verdubbeling blijft uiteraard achterwege als het gaat om een **ch** of **ng** (pòche, kuche, zonge, lange, e.d.) Ook na een sjwa is verdubbeling overbodig (hèndege, hèrmenie).

Als een dialectwoord, vergeleken met de Standaardtaal, een medeklinker mist, komt die ook niet op papier: *krö(d)naogel, pos(t)zeegel, stan(d)bild, (har)môonieka, in(k)t, hi(lle)mòl, (hòr)lozzie*.

Het infix g

Voor een Tilburger is het heel gewoon maar een buitenstaander kijkt ervan op: een **g** die een werkwoordsvorm verbindt met het lidwoord of voornaamwoord **et**: hij doeget, ze zigget, gullie hëgget, ge zieget, enz. Het is maar een kleine groep werkwoorden die zich hiervoor leent: zèen, zien, doen, gaon, staon, slaon; verder: hëbbe, legge/ligge en zulle.

Eigenlijk kunnen we die **g** een hiaatdelger noemen: hij verbindt immers een korte werkwoordsvorm die op een klinker eindigt, met het woordje **et**, dat met een klinker begint: hij doe et, ze gao et bekèèke. In veel gevallen zou er een **t** hebben kunnen staan. Spreekt men die uit als **d** (hij doetet), dan staat zo'n **d** tussen twee klinkers in een wankel positie: we maken er in de spreektaal gemakkelijk een **j** van; vergelijk: dōoje, kaoje, laoje, begaoje. Fonetisch ligt zo'n **j** heel dicht bij de **g**.

Het proces kan aldus worden weergegeven: hij doe et > hij doetet > hij doetet > hij doejet > hij doeget.

Als onderwerp van zo'n werkwoord dat een **g** aanneemt, komen voor: gullie, gij, hij, zij, et of een daarmee bedoeld zelfstandig naamwoord, en soms ik.

Als de werkwoordsvorm niet op een klinker eindigt, komt er geen **g** aan te pas: in de verleden tijd hebben, zien, slaon en ligge een eigen **g**; bij zèen past in de 3e persoon tegenwoordige tijd geen **g**, evenmin als bij zulle.

Het woordje **et** is een voornaamwoord als het een naamwoord vervangt: hij digget èt (et licht); en lidwoord als er een naamwoord op volgt: et licht.

Uitgang -n

Voorafgaand aan een mannelijk zelfstandig naamwoord in het enkelvoud vereisen een lidwoord en eventuele bijvoeglijke woorden de uitgang **n**, op voorwaarde dat die **n** gevolgd wordt door een klinker, een **h**, **b**, **d**, soms **t** of **r**.

Voorbeelden: *zenen aawen autoo, onze vruugeren bèkker, de vurregen börgemister, nen dikken bôom*.

Van geen belang is het in dit opzicht om wat voor zinsdeel het gaat: *Enen apteeker kan soms enen boer wèl hëllepe. Onzen hond blaft hil den dag assie enen aandere grôoten hond zie*.

Een andere **n** dient zich aan als 'hiaatdelger' tussen een 'slot-e' van een werkwoordsvorm en een volgend **ie**: *toen vloektenie, irst perbeerdenie mèn te vatte*.

Er zijn meer van zulke situaties, zoals: *ik mendenoe te kènne*.

De normaal niet-uitgesproken **n** na een sjwa (zégge, maoke, koome) komt weer opdagen om 'een gat te vullen': *koomen en gaon, eeten en drinke, leezen en schrèève*. Het hoeft wat dit betreft niet per se om werkwoorden te gaan: *reegen of sneuw, teegen iedereen, tussen ennegte hènze, meensen en pòllojer, boeren en börgers*.

Vreemde letters: c, q, x

Het beginsel dat we voor dialectspelling uitgaan van de uitspraak, heeft veel nut met betrekking tot de letters **c**, **q** en **x**. Worstelen we in de Standaardtaal nog met woorden als 'sectie', 'sekte' en 'sexy', in de dialectspelling wordt dat: *sèksie*, *sèkte* en *sèksie*, precies wat we 'horen'. Andere voorbeelden: *klub*, *kabiene*, *kampanje*, *kèmping*, *karneval*, *semènt*, *sènt*, *sènttrum*, *sirkel*, *sietroen*, *kwa*, *kwartet*, *kwantum*, *kwootum*, *pèrplèks*, *maksiemum*, *miksen*, *kòrrèksie*, *kompjoeter*, *konfèksie*, *tèkstiel*, enzovoort. Ook moet soms een **j** of **ch** aangepast worden: *zjoernaol*, *sjaksjoer*, *sjampanje*, *sjeklaade*, enzovoort.

Assimilatie

We doen het onbewust, maar veel vaker dan we vermoeden: medeklinkers aan elkaar aanpassen; we noemen het 'inwendige assimilatie' als dat binnen een woord gebeurt, en 'uitwendige assimilatie' als het over de woordgrens heen gaat. Er is eens voorgesteld te schrijven *klòssembak*, met een 'm', omdat die hoorbaar is. Daarvan is afgezien, en wel omdat het een heilloze weg is de medeklinkers conform de uitspraak te noteren (als het een kwestie van assimilatie is). De overvloed aan omzettingen zou veel woorden onherkenbaar maken. Trouwens, in de Standaardtaal doen we het ook niet; daar spreken we immers uit: *hepsucht*, *wechooien*, *nichje*, *vleezetend*, *obdruk*, *afset*, *bloetfraak*, *droochsolder*, *machsmiddel*, *vaschoet*, *leezblint*, enzovoort. We schrijven in ons dialect dus gewoon: *klòssenbak*, *balkenbraaj*, *hêeten bliksem*, *bèd*, *braand*, *wèg*, *ind* (= eend), *int* (= inkt).

Aaneenschrijving

Een bijzonder geval van aaneenschrijving is een vorm als *komde*. Ten gevolge van het onvolledig uitspreken van veel korte woorden ontstaan er resten van één of twee letters. Veelal gaat het hierbij om voornaamwoorden, die in hun verkorte vorm tegen een werkwoord aanleunen. Zo'n geval is *komde*.

Als het persoonlijk voornaamwoord van de tweede persoon (gij, ge) onmiddellijk volgt op een werkwoordsvorm (*komde* = komt *gij/ge*), moet het gereduceerde voornaamwoord opgevat worden als één met het werkwoord. *Komde* gaat terug op *komdi*, dat ontstaan is uit *komt i*, waarin *i* een restant is van *ji*, dat een bijvorm was van *gi*, een vorm die voorafgaat aan *gij*. De werkwoordsvorm in *komde* is dus *komd*; de *e* is een zogenaamd 'enclitisch' voornaamwoord en heeft een zo nauwe band met het voorafgaande werkwoord, dat we het eraan vastschrijven. De *d* van *komde* is door assimilatie ontstaan uit een oorspronkelijke *t*. Een dergelijke assimilatie wordt belemmerd door een voorafgaande *p*, *t*, *k*, *f*, *s*, *ch*: *kopte*, *lòtte*, *kèkte*, *bofte*, *wieste*, *pòchte*. Bij enige of veel klemtoon kent het Brabants bij vormen als *komde* de mogelijkheid om het met het werkwoord versmolten voornaamwoord (gij of göllie) te herhalen, onmiddellijk erna: *komde gij ôok?*, *doede göllie meej?* Het klankloze *ge* kan hiervoor niet dienen.

Ook het uiterste restant van het versleten voornaamwoord *hij* (= h+è+ie) schrijven we vast aan een voorafgaand werkwoord (c.q. kort voegwoord): *zeetie*, *kwaamie*, *dittie*, *vergaatie*, *dòchte*, *moesie*, *doetie*, *assie*, *dèttie*, enzovoort.

Woordsoorten

Enclitische voornaamwoorden

Soms blijft van *et* alleen de *t* over: zot (zou het). Op dezelfde wijze sluit de *k* van *ik* vaak nauw aan bij een werkwoordsvorm: *hèk*, *hak*, *doek*, *dik*, *gaok*. Het voornaamwoord *we* sluit zich in de vorm *me* gemakkelijk bij een werkwoordsvorm aan: *zèmmè*, *gòmme*, *dimme*, *môogeme*, *hamme*, *kosseme*. Vooral de voegwoorden *as* en *dè* gaan in deze afgeslankte vorm gemakkelijk verbindingen aan: *ak*, *agge*, *assie*, *asse*, *dèk*, *dègge*, *omdèk*, *meejdèk*, *nòdèk*, enzovoort.

Hoewel er zich wel meer gelegenheden voordoen om woorden te combineren, is de leesbaarheid er niet altijd mee gediend; in zulke gevallen moet men ervan afzien. Trouwens, de inventieve lezer combineert zelf wel; hij zal *as ze* automatisch lezen als *asse*, en *as ie* als *assie*.

Eigennamen

Het dialectiseren van eigennamen leidt soms tot monsterachtige vormen. Vaak wordt zo'n naam niet eens dialectisch uitgesproken. Waarom zouden we *Parèès* schrijven als er normaliter van 'Parijs' gesproken wordt? Het is overbodig om bijvoorbeeld Njoejòrk, Sjiena, Livverpoel, Nuwegeèn, Boerkienafassow of Lèstesje (Leicestershire) te construeren. Dat bevordert de leespret niet. Zo nodig make men gebruik van aanhalingstekens voor een onvertaalde naam. Een uitzondering vormen natuurlijk die eigennamen die op z'n Tilburgs uitgesproken worden, zoals *Berdao*, *Giels*, *Gôol*, *de Kèts*, en veel voornamen als *Jaonus*, *Sjaak*, *Merie*, *Sjaan*, *Sjaarel*.

Voegwoorden

Naast enkele nevenschikkende voegwoorden (en, of, maar, want) die gelijkwaardige zinnen of zinsdelen verbinden, heeft ons Nederlands een uitgebreide collectie onderschikkende voegwoorden; die zijn steeds het eerste woord van een 'bijzin', een zinsdeel(stuk) met een eigen persoonsvorm. Vergelijk:

A. Hij vertelde van zijn vakantie in China.

B. Hij vertelde dat hij in China op vakantie geweest was.

In zin B is het laatste zinsdeel van zin A omgezet in een bijzin; het voegwoord *dat* zorgt voor de verbinding, maar betekent zelf niets. Soortgenoten van *dat* hebben allemaal wél betekenis; het zijn: als, nu, terwijl, sinds, zodra, mits, wanneer, alvorens, toen, daar, aangezien, teneinde, indien, tenzij, ofschoon, hoewel, zoals, naarmate enz. Het Tilburgs gebruikt ze niet allemaal; het vertoont afwijkingen die duiden op een lang verleden.

Het betekenisloze *dat* vormt in combinatie met een bijwoord of voorzetsel nieuwe voegwoorden: voordat, totdat, nadat, opdat, zodat, doordat, alsdat. Een eigenaardigheid is dat voordat en totdat zonder *dat* als voegwoord optreden: 'voor(dat) hij aankwam; tot(dat) hij vertrok ...' Afwijkend van het Nederlandse *totdat*, dat gevormd is met het voorzetsel *tot*, gebruikt het Tilburgs *toedè*, gevormd met het bijwoord *toe*.

Behalve deze collectie kent het Tilburgs er nog enkele uit een ver verleden:

naadè (= nudat) 'Naadèk tòch hier zèè...' Het komt ook voor zonder *dè*: 'Naa we pas wir gebeurde hèbbe...' In het Nederlands is *nudat* niet meer gangbaar. Kneppelhout schreef in de 19^e eeuw: 'Nu dat ieder er een goeden kleermaker op na houdt...'

meejdè (= zodra als) 'Meejdèsse binnekwaam, begosse te schreuwe.' Dezelfde functie heeft het woord zonder *dè*: 'Meej ze töskwaam...' Het Nederlands kende dit voegwoord ook: 'Ende Jacob seyde met dat hyse sagh, ...' (Gen. 32:2) Ook liet men dat weg: Six van Chandelier schreef in de 17^e eeuw: 'Met se was beschonken, zoo was de lust geboet (=bevredigd).'

swèlsdè (= terwijl dat) 'Swèlsdèttie de kraant laas, aatie zenen botram.' Het Woordenboek der Nederlandsche Taal zegt van het bijwoord *swijlens*: 'Dit wordt met een onafhankelijken zin die met dat aanvangt, verbonden in den zin van *terwijl*. (In het Brabantsch en het Zuidoostvlaamsch)'

Lidwoorden

De drie lidwoorden klinken in het Tilburgs hetzelfde als in het Nederlands: *de*, *et* en *en*, alle drie ook met stomme klinker.

et verliest zijn (stomme) klinker om nauw aan te sluiten bij een volgend woord dat begint met een klinker of h: törgel, tèèzer, taaw mènneke, thöske, thundje; ook door nauw aan te sluiten op een kort woord: vant, ònt, int.

de krijgt vaak de uitgang -n, niet alleen wegens het woordgeslacht, maar ook omwille van de welluidendheid: den boer, den baos, den Bart, den dòkter, den Dòts, den heer, den hōop, den irste, den achste, den èèrme, den ooverkaant.

en krijgt de uitgang -e vóór mannelijke zelfstandige naamwoorden: ene mister, ene leepel, ene stoel, ene slōot, ene knòrrie, ene zoon, maar -en als zo'n mannelijk woord begint met een b, d, h of klinker: enen bèkker, enen bōom, enen botram, enen herring, enen dèùvemèlker, enen aawen oopaa, enen hillen dag, enen afgedankten autoo, enen dikken boek, enz.

Telwoorden

Hoofdtelwoorden (geven een aantal):

êen tweej drie vier vèèf zès zeuve aacht neege tien

èlf twaalf dèrtien virtien vèftien zèstien zeuvetien achtiën neegetien twinteg

dèrtég firteg fèftég sèstég seuvetég taagetég neegetég honderd

duuzend

Bijvormen: zis zistien sistég / twaolf / dartien dartég

Van de verbinding -en- vóór tientallen (zèsentwintég, êenendèrtég) wordt de -n- vaak weggelaten vóór firteg, fèftég, sèstég, seuvetég en taagetég (vierevirteg, driejevèftég, zèsesèstég, neegeseuvetég, vèèvetaggetég).

Evenals in het Nederlands handhaaft de s van sèstég en seuvetég zich in combinatie met een voorafgaand getal: êenesèstég, vèèvesèstég, tweejeseuvetég, zeuveneseuvetég; daarentegen geven firteg en fèftég, in combinatie met een voorafgaand getal, hun f weer prijs voor de oorspronkelijke v: vierevirteg, achtevirteg, zeuveneveftég, neegeneveftég.

Rangtelwoorden (geven een plaats aan)

ze worden afgeleid van de hoofdtelwoorden; daarbij ondervinden sommige (de **rood** gemarkeerde) klinkerverkorting:

Irste **tw**idde dèrde (hierin is de r versprongen) **vierde** **vè**fdè zèsde zeuvende **ach**ste neegende tiende èlfde twaalfde dèrtiende virtiende vèftiende zèstiende zeuvetiende achtiende neegetiende twintegste dèrtégste firtegste fèftégste sèstégste seuvetégste tachtégste neegetégste honderste duuzenste

Bijvormen: driede darde dartiende dartégste / zisde zistiende sistégste

Oude vormen van rangtelwoorden:

eerste(n)s, irstes = ten eerste, als eerste

tweede(n)s, twiddes, twids = ten tweede, als tweede, te laat

driedes, dardes = ten derde, als derde

vierdes

vèfdes

zèsdes, zisdes, enz.

Afgezien van woorden die een exact aantal beogen kennen we nog enkele vagere aanduidingen van aantallen, zoals ènnegete, mènnegete, sommige; ze hebben een opvallende -t-; die zien we eveneens in de woorden ènkelt en dubbelt, die ook voorkomen met een -d-.

Monopolie

Een spelsysteem kan geen monopolie claimen op de woordenschat van een bepaald dialect. Spellen is nauwkeurig registreren wat men hoort. Schrijft men op grond van het gehoorde *börger*, dan houdt dat absoluut niet in dat men in Tilburg *börger* moet zeggen, met uitsluiting van bijvoorbeeld *burger*. Veel woorden kennen meer dan één uitspraak, maar die kunnen dan wel beide (of alledrie) op een verantwoorde wijze genoteerd worden: *daank* - *dank*, *sjeklaade* - *seklaade*, *schuup* - *schoep*, *beezegehèd* - *beezegehei*, *mèdje* - *mèske*, *padje* - *pèdje*, *pòjke* - *paojke*. Alleen de hantering van een consequent spelsysteem maakt het mogelijk misvattingen te voorkomen.